

УДК 378.4

Альона О. Мельник, Томаш Кук, Аліна С. Сапян
Київський національний університет технологій та дизайну
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено стан вищої освіти та особливості надання освітніх послуг в Україні. Визначені головні фактори ефективності вузів, а також шляхи покращення вищої освіти в Україні, переваги та недоліки університетської освіти. Виявлені умови, щодо оптимізації роботи університетів в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: вища освіта; освітні послуги; ефективність вузів; міжнародні рейтинги вузів; шляхи покращення; адаптація системи вищої освіти.

Алёна О. Мельник, Томаш Кук, Алина С. Сапян
Киевский национальный университет технологий и дизайна
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
В УКРАИНЕ

В статье исследовано текущее состояние высшего образования и предоставления образовательных услуг в Украине. Определены главные факторы эффективности вузов, а также преимущества и недостатки университетского образования. Выявленные условия, которые соответствуют оптимизации работы университетов в условиях евроинтеграции.

Ключевые слова: высшее образование; образовательные услуги; эффективность вузов; международные рейтинги вузов; пути улучшения; адаптация системы высшего образования.

Alona O. Melnyk, Tomasz Kuk, Alina S. Sapian
Kyiv National University of Technologies and Design
THE STATE AND PERSPECTIVES OF HIGHER EDUCATION
IN UKRAINE

The article investigates the current state of higher education and providing educational services in Ukraine. The main factors of the effectiveness of universities, its advantages and disadvantages are determined. Identified conditions that correspond to the optimization of the work of universities in European integration.

Keywords: higher education; educational services; effectiveness of universities; international ratings of universities; ways of improving; adaptation of higher education.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день забезпечення розвитку України в соціально-економічному просторі вимагає від країни орієнтації на розвиток освіти як одного із державних пріоритетів, оскільки освіта виконує важливу соціальну функцію – збереження та примноження людського капіталу як ключового чинника конкурентоспроможності та сталого розвитку країни. Призначенням освіти і науки є створення стійкого фундаменту для розвитку нації на інноваційних засадах із врахуванням потреб як країни в цілому, так і кожної особистості.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку освітньої системи як складової соціально-економічних процесів в Україні, показав, що освітній простір не є винятком із сукупності сфер, які потрапляють під вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів. Зазначене визначає зміст та напрям розвитку усіх ланок освіти, спонукає до пошуку нових форм та технологій навчання.

На сучасному етапі розвитку України необхідним є визначення шляхів удосконалення системи освіти, яка є одним з основоположних чинників становлення країни як сучасної демократичної європейської держави. З огляду на це, набувають актуальності питання аналізу сучасного стану, переваг та недоліків освіти, дослідження чинників її розвитку, адаптації системи освіти до умов сьогодення, що є передумовою реалізації стратегічних цілей в напрямі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності економіки України, економічного зростання та економічної безпеки.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню проблем розвитку вищих навчальних закладів вищої освіти (ЗВО) у взаємозв'язку з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами, вивченню фінансово-економічних та соціальних чинників присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Л. Дарійчук, І. Волощук, М. Євтух, О. Белаш, І. Гараєв, В. Лазарев, І. Лошенко, С. Мохначев, Т. Нефедова, Н. Пашенко, І. Тарасенко, Х. Фасх'єв. Проблематика стану фінансування освітньої сфери займає важливе місце в дослідженнях вітчизняних науковців, серед яких можна виділити роботи О. Василика, В. Гейця, В. Глущенко, І. Грищенко, О. Бойко, С. Захаріна, Т. Оболенської, П. Саблука, І. Чугунова та ін.

Метою дослідження є визначення підходів до вибору стратегії підвищення якості надання освітніх послуг з врахуванням особливостей сучасного стану розвитку вищої освіти в Україні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. На сучасному етапі однією із найактуальніших систем ринкових відносин в Україні є ринок освітніх послуг. Даний вид ринку виступає одним з пріоритетів державної політики розвитку нашої держави, створюючи значну конкурентну перевагу на ринку освітніх послуг. Відповідно з'являється необхідність проведення аналізу стану розвитку освіти, динаміки її

розвитку, що стає основою формування потрібного інструменту для підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів.

Удосконалення системи вищої освіти в Україні передбачає високу якість навчання й виховання студентської молоді, кращу теоретичну і практичну підготовку майбутніх спеціалістів до професійної діяльності, всебічний розвиток їх духовних та фізичних сил, формування національної самосвідомості.

Механізм розвитку освіти в Україні удосконалюється в контексті загальних закономірностей ринкової економіки та володіє характерними особливостями, а саме: високий динамізм, територіальна сегментація, швидкість обігу капіталу, велика чутливість освітніх послуг до ринкової кон'юнктури через неможливість їх складування і транспортування, індивідуальність виробництва та велика конкуренція. Підвищення ефективності розвитку вищої освіти в Україні неможливо через проведення одноразових заходів, без створення єдиного цілого механізму відтворення нової системи освіти. Необхідна цілісна комплексна програма розвитку вищих шкіл України, розрахована на десятки років.

Інноваційний розвиток освіти України залежить від якості створеної налагодженої системи функціонування вищих закладів країни. Тому рівень освіти (кваліфікації) характеризує один із ключових факторів якості робочої сили на ринку праці, оскільки з підвищенням освіченості населення зростає безпосередньо і кількість існуючих знань та навичок. Як наслідок, це призводить до збільшення якості та кількості вироблених працівником товарів (послуг) та зростання доходу організації, що веде, в тому числі, до зростання заробітної плати і якості життя працівника, а в довгостроковій перспективі – прискоренню темпів економічного зростання країни.

Важливо й те, що одним із пріоритетних напрямків сучасної державної політики нашої країни є розвиток нової економіки, що базується на випереджальному зростанні знань. Особлива роль у вирішенні цього завдання відводиться системі освіти в цілому і вищої освіти (далі – ВО), зокрема. На даний момент, в Україні підкреслюється особлива роль діяльності навчальних закладів: коледжів, інститутів, університетів, які несуть місію реалізувати різноманітні рівні освіти (бакалавр, магістратура, аспірантура/докторантура) на основі інтеграції освітньої діяльності за певними напрямкам розвитку різних галузей знання. Водночас темпи, характер і результати модернізації системи освіти в Україні істотно відстають від реальних потреб економічного розвитку держави. Це пояснюється безліччю причин, і в тому числі – складністю і неоднозначністю процесів, що відбуваються, слабкістю відповідних напрямків соціальної політики, недостатньою розробленістю теоретико-методологічних основ явищ і т.п. Особливо це актуально для вищої освіти,

де теорія і практика економіки освітніх послуг активно формується. У ситуації, що склалася все більше зростає необхідність вивчення проблематики та сучасних тенденцій розвитку ринку послуг вищої освіти.

Сучасні дослідники вважають, що економіка знань – це «... система соціально-економічних відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання знань як продуктів духовного виробництва», або «економіка, яка створює, поширює і використовує знання для прискорення власного зростання і підвищення конкурентоспроможності». Відповідно, «головну ланку» в економіці знань відіграє освіта. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що до нині інколи можна бачити феномен світового значення – сформований глобально-освітній простір, який об'єднує національні освітні системи різного типу і рівня. Більш того, освітній простір перетворився фактично в світовий ринок послуг освіти, який характеризується сукупністю освітніх послуг, що споживаються за кордоном громадянами різних країн, а також – освітніх послуг, що надаються іноземними навчальними установами на внутрішніх ринках.

Світовий ринок освітніх послуг умовно об'єднує в собі кілька сегментів. Основними сегментами є мовні курси, шкільне навчання, вища освіта, додаткова професійна освіта та ін.

Таким чином, у сучасних умовах вища освіта стає одним з найбільш великих секторів світової торгівлі послугами. Особливо це характерно для розвинених країн, де вища освіта все в більшій мірі розвивається як експортна галузь. Відповідно, невід'ємним фактором глобалізації стає посилення конкуренції між класичними університетами, що належать державі, і комерційними вищими навчальними закладами, результатом якої стає посилення боротьби за залучення студентів до навчання між вишами як всередині країни, так і на міждержавному рівні.

Слід підкреслити, що вітчизняний ринок послуг вищої освіти почав формуватися в особливих умовах. Важливо й те, що крім оптимізації мережі вищих навчальних закладів та їх філій, в останні декілька років відбувається процес інституційних перетворень освітніх установ вищої освіти. Українські університети та інші навчальні заклади беруть участь у міжнародних рейтингах вишів, таких, як THE (Times Higher Education), QS (QS World University Rankings), ARWU (The Academic Ranking of World Universities) 14 та ін.

Так, згідно з щорічно поновлюваного рейтингу THE світових вишів, найбільш досягли успіху університети США і Великобританії. Рейтинг університетів за версією THE складається внаслідок оцінки 13 основних показників, що дозволяють в повній мірі визначити позицію (ранг) вишу, беручи до уваги характер виконання основних завдань сучасних університетів світу. Всі 13 показників можна об'єднати в 5 головних індикаторів «ефективності» вузів:

1. Науково-дослідна робота університету (30% від загальної оцінки).
2. Якість викладання (30% від загального бала).
3. Міжнародна діяльність вишу (7,5% від загального бала).
4. Цитування наукових досліджень іншими університетами (значимість досліджень) (30% від загальної оцінки).
5. Галузевий дохід (бюджетне фінансування) за рахунок реалізації інновацій (2,5% від фінального бала).

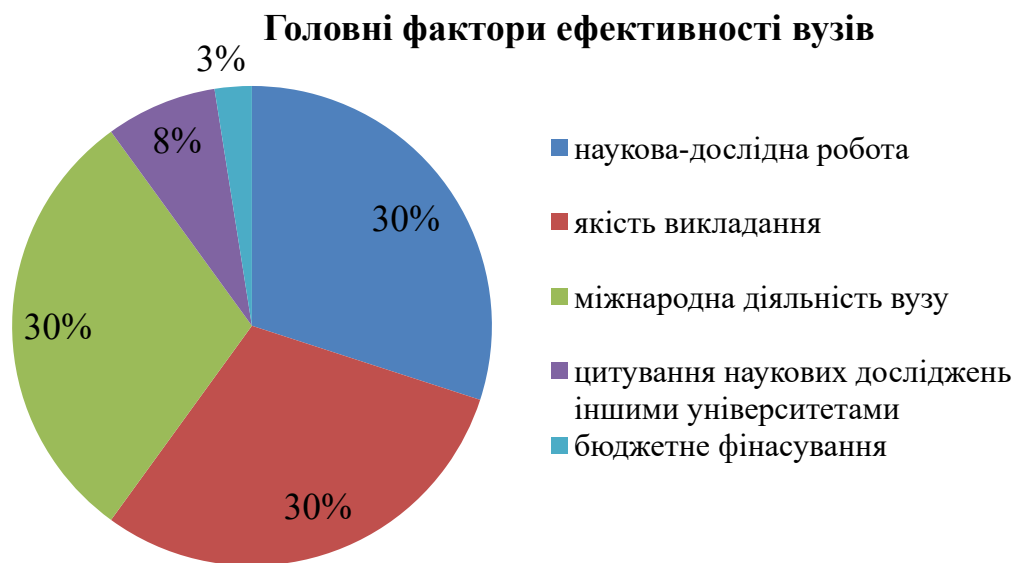

Рис. 1. Головні індикатори ефективності вузів

Таким чином, необхідно запроваджувати такі навчальні реформи, які змогли б підняти рівень якості надання освітніх послуг на значно вищій щабель. Модернізація освіти в Україні має такі особливості: освіта належить до індивідуальної, соціальної культури людини і перебуває у сфері психіки особистості, тому має бути максимально індивідуалізованою; вона формується в процесі навчання, пізнання світу, набуття людиною власного життєвого досвіду, соціальної практики, тобто соціалізації особистості, що також є специфічним, неповторним процесом; освіта – безперервний процес, що залежить від стану середовища, в якому відбувається розвиток людини та її індивідуальної творчості.

Тому важливою є потреба логічного поєднання в процесі навчання інтересів особистості і всього соціуму.

Отже, слід визначити наступні шляхи підвищення якості вищої освіти:

– розроблення та впровадження обґрунтованої методики, яка допомагала би визначити перспективну потребу держави у фахівцях різного рівня кваліфікації;

– розроблення і впровадження аналітичних, статистичних, імітаційних, ситуаційних моделей прогнозування обсягів підготовки фахівців з урахуванням розвитку галузей господарства та особливостей регіонів України;

– поєднання можливостей державної і недержавної системи вищої освіти для підготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням запитів окремих регіонів;

– удосконалення системи комплектування контингенту студентів вищих навчальних закладів;

– визначення напрямів базової вищої освіти та відповідних спеціальностей за кваліфікаційними рівнями, розроблення кваліфікаційних характеристик фахівців з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду та за участю замовників;

– оптимізацію мережі вищих навчальних закладів на основі наукового аналізу схеми їх розміщення;

– визначення змісту і системи університетської освіти, перетворення університетів на провідні національні освітні, наукові, культурні та методичні центри;

– створення навчально-наукових центрів (університет, інститут, коледж, технікум, професійне училище тощо), міжнародних університетів у їх складі, регіональних і галузевих університетів;

– розширення обміну педагогічними працівниками з провідними зарубіжними навчальними закладами;

– навчання громадян України у вищих навчальних закладах інших країн;

– організацію комплексних наукових досліджень із проблем вищої освіти;

– забезпечення міжнародного визнання дипломів вищих навчальних закладів України;

– розроблення системи діагностики якості освіти та системи тестів для визначення відповідності рівня освіти державним стандартам;

– акредитацію вищих навчальних закладів усіх рівнів та форм власності.

Аналізуючи сучасний стан вищої освіти України, можна визначити такі її переваги та недоліки (табл. 1).

До позитивних аспектів університетської освіти Л. Дарійчук [4] зараховує:

а) сильну базову фундаментальну освіту. Українську освіту в університеті можна вважати класичною: отримавши її, студенти мають широкий світогляд, ґрунтовні знання про світ і достатньо обізнані з основних предметів у світовій науці. У Західній Європі навіть базова

освіта звужена до однієї науки. Проте, це певною мірою компенсується можливістю вибору предметів на інших факультетах;

б) розподіл студентів за кафедрами різної спеціалізації після першого або другого курсу, коли студенти вже мають певну кількість балів, одержаних на іспитах;

в) наявність особистого наукового керівника, який визначає наукову спрямованість студента;

г) необхідність на більшості факультетів писати курсові роботи;

г) високий рівень лекцій;

д) проведення більшості іспитів усно, а не письмово;

е) студенти раніше, ніж у Західній Європі, закінчують університет. В Україні зазвичай вже у 22–23 роки вони одержують диплом бакалавра, спеціаліста або ступінь магістра. Здобуття вищої освіти в такому віці дає випускникам більше шансів знайти роботу. Крім того, з'являється можливість здобути другу освіту за кордоном, адже вік наших випускників відповідає віку студентів молодших курсів у багатьох європейських країнах.

Таблиця 1

Переваги та недоліки вищої освіти в Україні

Переваги	Недоліки
потужна базова фундаментальна освіта	низьке технічне забезпечення навчального процесу
розподіл студентів за різними спеціалізаціями	відірваність лекційного матеріалу від реалій практики
наявність особистого наукового керівника, який визначає наукову спрямованість студента	відсутність системи роботи студентів протягом навчального семестру
необхідність писати самостійні, курсові роботи	недостатній рівень адаптації освітнього процесу до швидких змін і вимог світового ринку праці
проходження практики на підприємстві	невелика кількість семінарів порівняно з університетами Західної Європи
високий рівень надання теоретичних знань	наявність жорсткого плану навчання
студенти раніше, ніж у Західній Європі, закінчують університет. В Україні зазвичай вже у 22–23 роки вони одержують диплом бакалавра, спеціаліста або ступінь магістра	можливе необ'єктивне оцінювання знань студентів

Серед негативних аспектів університетської освіти в Україні Л. Дарійчук [4] відокремлює:

а) низьке технічне забезпечення навчального процесу;

б) наявність жорсткого плану навчання (студенти одержують план на наступний семестр і не можуть нічого у ньому змінити);

в) відсутність системи роботи студентів протягом навчального семестру і значні затрати бюджетного часу на екзаменаційну сесію наприкінці кожного семестру. Сесія – це головний іспит для студентів, що триває приблизно 20–25 днів, протягом яких їм доводиться скласти по 4–6 екзаменів;

г) можливе необ'єктивне оцінювання знань студентів;

г) слабе поєднання матеріалу, що викладається, з реальним життям. Тобто багато предметів в університетах можуть виявитися непотрібними в житті, тому що вони не лише не дають практичних знань, а й відвертають увагу студентів від предметів, які дійсно будуть корисними на практиці;

д) невелика кількість семінарів порівняно з університетами Західної Європи;

е) недостатній рівень адаптації до швидких змін і вимог світового ринку праці.

Новим потужним імпульсом удосконалення системи вищої освіти в Україні стане її входження до Зони європейської освіти. Пропозиції, які розглянуто і які виконують у межах Болонського процесу, охоплюють шість ключових позицій [5]:

1. Двоциклове навчання. Пропонується запровадити два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому навчання у 1-му циклі має тривати не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу передбачає здобуття ступеня магістра (через 1–2 роки навчання після одержання ступеня бакалавра) або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7–8 років).

2. Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка ґрунтуватиметься не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно встановлять стандарти транснаціональної освіти.

3. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького складу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

4. Забезпечення працевлаштування студентів. Одним із важливих критеріїв реформації освіти є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь своєї країни. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення

визнання кваліфікацій планується повсюдне використання додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

5. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із основних завдань, що має бути розв'язане в межах Болонського процесу, є залучення до Європи більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Існує думка, що запровадження загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної нагромаджувальної системи, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

Труднощами в адаптації системи вищої освіти України до стану європейського освітнього простору, на думку І. Волощука і М. Євтуха [1], є:

– різновідомча підпорядкованість вищих навчальних закладів України;

– невідповідність української законодавчо-нормативної бази європейському освітньому законодавству;

– за технічними показниками відставання України від більшості країн європейського освітнього простору та наявність відмінностей у гуманітарній сфері;

– значна інфраструктурна невідповідність європейській освітній практиці;

– невідповідність матеріального, фінансового та кадрового забезпечення вітчизняних та європейських вищих навчальних закладів;

– наявність у педагогічній вітчизняній практиці анахронізмів.

Для подолання труднощів у впровадженні стандартів європейського освітнього простору до системи вищої освіти України потрібно:

а) передати відомчі вищі навчальні заклади у підпорядкування Міністерства освіти і науки України;

б) адаптувати українську законодавчо-нормативну базу до європейського освітнього законодавства;

в) ліквідувати відмінності у технологічній та гуманітарній галузях;

г) впорядкувати мережі вищих навчальних закладів і модернізувати інфраструктури системи вищої освіти;

г) створити навчально-науково-виробничі комплекси на базі провідних університетів;

д) модернізувати філософську основу пізнавальної діяльності та освітнього процесу.

Водночас І. Волощук і М. Євтух [1] застерігають, що у зв'язку з адаптацією системи вищої освіти України до європейських освітніх стандартів можуть відбутися:

– вихолощення інтелектуально-творчого потенціалу держави;

– відтік освітніх інвестицій за кордон;

- часткова втрата вищими навчальними закладами власних традицій самобутності;
- привнесення на терени України національно-культурних асиміляційних процесів.

Вироблення і впровадження нових принципів організації навчального процесу щодо розширення можливостей студентів у виборі змісту програм навчання, забезпечення гнучкості в системі підготовки фахівців для їх адаптації до швидкозмінних вимог національного та міжнародного ринків праці, стимулювання студентів і науково-педагогічних працівників до досягнення високої якості підготовки фахівців з вищою освітою забезпечить підвищення престижу української вищої школи на світовому рівні.

Висновок. У сучасних умовах, коли Україна визнала пріоритетом формування суспільства постіндустріального типу, характерною рисою якого є створення нової моделі економіки – економіки знань, освіта стає одним із ключових чинників економічного зростання та сталого розвитку держави. За даними експертів Світового банку до чотирьох основних умов формування економіки знань належать саме освіта і наука, які характеризують наявність освіченого та професійно підготовленого населення, здатного до продукування, розподілу і використання знань.

У найближчій перспективі на стратегічному рівні управління вищою освітою необхідно розробити програму дій (стратегію), створити «запас міцності» для виходу на світовий освітній ринок, задіявши всі наявні чинники конкурентоспроможності, потенціал української освіти і науки, та створити нові можливості, що потребує зміни вектору розвитку національної системи вищої освіти. Це дозволить забезпечити динамічний розвиток освітньої галузі, стимулюватиме процеси комерціалізації знань, сприятиме посиленню ринкових позицій державних ВНЗ, зростанню їх конкурентоспроможності, оскільки лише за таких умов освіта виконуватиме свою місію щодо розвитку людського потенціалу країни.

Література

1. Економічна безпека України: монографія / В. Г. Федоренко, І. М. Грищенко, О. В. Ольшанська та ін.; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенко, Т. Є. Воронкової. – К.: ТОВ "ДКС центр", 2017. – 462 с.
2. Євтух М. Б. Освітньо-політичні віхи організації навчання обдарованих школярів / М. Б. Євтух, І. С. Волощук, М. І. Супруненко // Педагогічний дискурс. – 2007. – Вип. 1. – С. 71–76.
3. Мельник А. О. Інтернаціоналізація вищої освіти України / А. О. Мельник, Т. Кук // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. – 2017. – Спецвипуск. – С. 31–41.
4. Плахотник О. Анализ факторов развития современного высшего образования в мире и в Украине [Електронний ресурс] / О. Плахотник, А. Безносок // Порівняльно-

педагогічні студії. – 2012. – № 1 (11). – Режим доступу:
<http://pps.udpu.org.ua/article/view/18675/16416>.

5. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков. – К.: Таксон, 2002. – 176 с.

6. Дарійчук Л. Система освіти в Україні: реформування чи оновлення? / Л. Дарійчук // Вища школа. – 2004. – № 1. – С. 29–40.

7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/70107/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli.

8. Про вищу освіту: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

9. Про освіту: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00.

10. Шевченко Л. С. Фінансування вищої освіти: подолання загроз ресурсної залежності [Електронний ресурс] / Л. С. Шевченко. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

11. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] // Офіційний сайт державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. Буцька О. Ю. Джерела фінансування вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / О. Ю. Буцька. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua>.

13. Нанівська Є. В. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти України [Електронний ресурс] / Є. В. Нанівська // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації та традиції в сучасній науковій думці». – Режим доступу: <http://intkonf.org/nanivska>.

14. Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодні [Електронний ресурс] // Викладення доповіді CFSE-Україна. – Режим доступу: <http://liberal.in.ua/tochka-zoru/vikladennya-dopovidf-case-ukrainafinansuvannya-sistemi-vischoi-osviti-svitova-praktika-i-ukrainske-sogodennya.html>.